

- DRŽAVNI PREVENTIVNI MEHANIZEM -

poročilo
o opravljenem obisku
na lokaciji

VZGOJNI ZAVOD KRANJ

Pojasnilo: Varuh človekovih pravic Republike Slovenije (v nadaljevanju: Varuh) v okviru izvajanja nalog in pooblastil po Zakonu o ratifikaciji opcijskega protokola h Konvenciji proti mučenju in drugim krutim, nečloveškim ali poniževalnim kaznim ali ravnanju (Uradni list RS, št. 114/2006) v vlogi državnega preventivnega mehanizma (v nadaljevanju: DPM) obiskuje kraje odvzema prostosti. V skupini, ki izvede obisk, poleg predstavnikov Varuha praviloma sodeluje(jo) tudi predstavnik(i) pogodbenih nevladnih organizacij ter občasno tudi neodvisni izvedenci medicinske in drugih strok in prevajalci. Pravna podlaga za opravljanje nadzorov s strani DPM je predstavljena na spletni strani [Varuh kot državni preventivni mehanizem](#).

Pričujoče poročilo vsebuje le bistvene ugotovitve o obisku s predlogi za izboljšanje razmer oziroma odpravo nepravilnosti. Izdelano je bilo na podlagi poročila o obisku DPM in odzivnega poročila pristojnih. Namenjeno je objavi na spletni strani Varuha.

Osnovni podatki o zavodu:

- ▶ **Tip zavoda:** javni, vzgojni.
- ▶ **Kategorije nastanjenih oseb:** mladostnice in mladostniki (v nadaljevanju: mladostniki) v starosti praviloma od 7 do 18 let, ki imajo težave v socialni integraciji ter primanjkljaje na čustvenem in vedenjskem področju¹.
- ▶ **Uradna zmogljivost in dejanska zasedenost zavoda na dan obiska:** osem mest v vsaki od petih stanovanjskih skupin², zavod pa je bil v času našega obiska polno zaseden.

Potek obiska in priprava poročila:

- ▶ Obisk je bil **najavljen. Opravljen je bil 31. 05. 2011** (med 13. in 17.50. uro).

¹ Mladostniki so sicer sprejeti v zavod na podlagi odločb centrov za socialno delo. Veliko mladostnikov ima tudi odločbe o usmeritvi v ustrezen vzgojno-izobraževalni program z dodatno strokovno pomočjo.

² Vzgojne skupine so mešane po spolu in starosti (v skupini so osnovnošolci in srednješolci), razen ene, v katero se vključujejo le mladostniki po zaključenem obveznem osnovnošolskem izobraževanju. V program stanovanjskih skupin se lahko vključijo tudi mladi do 18. leta starosti, ki so vključeni v projektno učenje za mlade. Tri stanovanjske skupine so locirane v Mestni občini Kranj, ena v Občini Škofja Loka, ena pa v Občini Preddvor. Vse delujejo v individualnih hišah v velikosti od 240 do 370 m² uporabne površine. Imajo prostorne in svetle dnevne sobe, sodobno opremljene kuhinje, sobe za enega, dva ali tri mladostnike, prostore za igro in rekreacijo, kopalnice v vsakem nadstropju ter vrtove okrog objektov v velikosti okrog 100 m². Hiše dajejo mladostnikom občutek domačnosti. Življenje v stanovanjskih skupinah mladostnikom nudi osnovno oskrbo, pomoč pri vzgoji in izobraževanju ter jim omogoča kakovostno preživljanje prostega časa. Delo strokovnih delavcev je usmerjeno v vsakega posameznika, v upoštevanje in zadovoljevanje njegovih individualnih potreb, želja in zmožnosti. V vsaki stanovanjski skupini so zaposleni po štiri vzgojitelji in gospodinja, ki s svojo 24-urno prisotnostjo skozi vse leto zagotavljajo izvajanje vzgojnega procesa. Brez gospodinjice je le skupina, v katero so vključeni samo srednješolci. Menimo, da so stanovanjske skupine z normativom do osem mladostnikov ob sedanjem kadrovskem normativu in prostorskih pogojih optimalna rešitev za populacijo mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami, seveda, če nimajo še kakšnih drugih hudo izraženih motenj (na primer psihiatričnih) oziroma, da niso odvisniki od prepovedanih drog.

► **Skupina za obisk:** predstavnica Varuha (prof. defektologinja – logopedinja), ena predstavnica izbranih nevladnih organizacij (Inštituta Primus), pogodbeni ekspertka za področje pedagogike in psihologije.

► **Vsebina obiska:** razgovor z ravnateljico, ogled prostorov zavoda, vpogled v naključno izbrane dosjeje mladostnikov, razgovori z mladostniki³.

³ Nihče se ob tem ni pritožil zoper ravnanje osebja zavoda, čeprav pa so nekateri v pogovoru omenili tudi, da so včasih za kršitve pravil ali nespoštovanje dogovorov kaznovani tako, da za vikend ne smejo domov.

► **Poročanje:** Ministrstvu za šolstvo in šport (v nadaljevanju: MŠŠ) in zavodu v vednost smo posredovali poročilo o opravljenem obisku 11. 7. 2011, skupaj s predlogom, da ga obravnava ter nam v roku 30 dni sporoči stališča in morebitne ukrepe v tej zvezi. Tozadevni odgovor smo s strani MŠŠ prejeli 26. 7. 2011, torej 15. dan po odpremi, in še dodatni odgovor 30. 8. 2011, torej 50. dan po odpremi.

► **DPM je posebej pohvalil**

- usmeritev, pri kateri je glavni cilj vzgoja k odgovornosti in samostojnosti⁴,
- dejavnost zavoda, način uresničevanja njegovega poslanstva ter ustrezno kadrovske in prostorsko organiziranost v ta namen⁵,
- način "privajanja" mladostnika na matično družino⁶,

⁴ Način življenja in dela v posamezni stanovanjski skupini poteka v skladu z načeli družinske vzgoje, individualizacije, pozitivne usmerjenosti in timskega dela. Celotno življenje v skupinah je organizirano podobno kot v družini, kar daje mladostnikom občutek varnosti, pripadnosti in možnost zorenja ter pridobivanja izkušenj. Cilji dela v stanovanjskih skupinah so usmerjeni v upoštevanje individualnih potreb, razlik in zmožnosti posameznika.

⁵ Zavod zagotavlja individualne in skupinske oblike dela z mladostniki. Vzgojni proces temelji na predpostavki, da je treba mladostnikom je nuditi čim več vzorcev vedenja po principu urejene družine. Velik poudarek je zlasti na učenju ter pridobivanju učnih in delovnih navad, pa tudi na učenju socialnih veščin. Vzgojiteljski tim je po spolu in vrsti strokovne izobrazbe mešan, kar mladostnikom omogoča, da dobijo pozitivne izkušnje v komunikaciji z urejenimi odraslimi osebami obeh spolov. Vsi vzgojitelji imajo ustrezno dokvalifikacijo za področje vedenjskih in čustvenih motenj. V posamezni stanovanjski skupini za mladostnike skrbijo vzgojitelji, ki v vzgojnem stilu prevzemajo tako očetovsko kot materinsko vlogo. Vzgojitelj je temeljni nosilec vzgojnega procesa in je odgovoren za kakovostno izvedbo načrtovanega programa in za materialne pogoje za delo v skupini. Gospodinja ima vlogo tehnične delavke, posredno pa ima tudi vzgojno vlogo, saj organizira in sodeluje pri nakupih živil ter vodi in sodeluje pri pripravi dnevni obrokov hrane. Mladostnike opozarja na gospodarno upravljanje z elektriko, vodo ter s hišnim inventarjem. Sodeluje pri skrbi za čistočo prostorov, osebni higieni in urejenosti mladostnikov. Vsak mladostnik ima tako imenovanega matičnega vzgojitelja, en vzgojitelj je matični za enega do dva mladostnika. To pomeni, da poleg skrbi za celo skupino še posebej bdi nad njim(a) in je odgovoren za vse njegove (njune) potrebe: ureja pridobitev štipendije, obiskuje govorilne ure na šoli, ureja stvari na centru za socialno delo itd. Vzgojitelji negujejo neposredne, prijateljske odnose z mladostniki, so v vlogi nadomestnih staršev, poudarjajo sodelovanje, kot tudi individualno in skupinsko odgovornost. Sprejemanje mladostnikov obeh spolov in različnih starosti je značilnost običajnih družin. Namen skupnega bivanja je naučiti se živeti z drugimi ter učenje uspešnega reševanja nastalih problemov in konfliktov v skupini. Vsem je zagotovljena varnost in zaščita, razumevanje in sprejemanje ne glede na njihove zaželene ali nezaželene vedenjske in osebnostne značilnosti, hkrati pa so dolžni spoštovati veljavna pravila, ki jih sprejemajo z medsebojnim dogovarjanjem. Mladostniki se vključujejo v interesne dejavnosti zunaj zavoda, vzgojitelji pa skušajo popestriti vsakdan in vikende z raznimi izleti, ogledi kino predstav in kulturnih prireditev, ter z različnimi projekti. Cilj vzgojnega programa je ponovna uspešna vključitev v običajno življenjsko okolje in domačo sredino. Zavod posebej skrbi za aktivno sodelovanje s starši. Preko Sveta staršev in Sveta zavoda se starši formalno vključujejo v življenje in delo zavoda, posebno težo dajejo tudi neformalnim oblikam sodelovanja s starši. Vračanje v matično okolje poteka po metodi postopnosti že ves čas bivanja mladostnika v zavodu in sicer preko preživljanja vikendov, praznikov in počitnic doma. Zavod nudi staršem pri tem pomemben suport pri obvladovanju vzgojnih težav v času bivanja mladostnika v domačem okolju in zanje predstavlja hkrati "bazo" za učenje ustreznih načinov njihovega vzgojnega delovanja. Organizacija vzgojnega dela v času praznikov in počitnic je prilagojena potrebam mladostnikov. Število mladostnikov v tem času se zmanjša, vendar je tudi v času šolskih počitnic organizirano dežurstvo, tako da je poskrbljeno za vse, ki tedaj ne morejo domov.

⁶ Postopek sprejema mladostnika v zavod se začne, ko se strokovna služba pristojnega centra za socialno delo (v nadaljevanju: CSD) z uradno vlogo za sprejem obrne na sedež VZ. VZ ima izdelane kriterije za sprejem mladostnika v stanovanjsko skupino, ki so sestavni del letnega delovnega načrta. V procesu namestitve v vzgojni zavod aktivno sodelujejo mladostnik in njegovi starši. S ciljem zmanjševanja strahu pred zavodskim življenjem jim vzgojni zavod omogoča predstavitev in ogled stanovanjske skupine, posameznik pa dobi tudi osnovne podatke o življenju v stanovanjski skupini v obliki prijazne zloženke. Na podlagi dokumentacije in pogovorov ob obisku strokovni tim stanovanjske skupine potrdi sprejem, CSD pa izda odločbo. Časovna omejitev bivanja v VZ je tri leta. Do podaljšanja tega roka lahko pride izredno ob utemeljenih razlogih - zaradi razmer v družini ali do zaključka šolanja. Ob zaključku bivanja v stanovanjski skupini se otrok vrne v svojo matično družino postopoma - tako, da mu je omogočeno izmenično dnevno bivanje v stanovanjski skupini in doma. Matični vzgojitelj ga večkrat tedensko tudi obišče na domu. Čas takšne oblike dela je omejen: od treh mesecev do enega leta.

- ravnateljico veliko osebno angažiranje v smislu sodelovanja na timskih in roditeljskih sestankih v šolah, kjer skuša z argumenti in pogovorom zavračati nasprotovanja staršev in včasih tudi učiteljev⁷.
- pregledno in skrbno vodeno dokumentacijo v dosjeih mladostnikov⁸,
- vključevanje mladostnikov v različne interesne dejavnosti⁹,
- prizadevanje zavoda vzpostavljati dobre odnose s svojci (zato daje velik poudarek rednim stikom z njimi)¹⁰,
- zelo visok tehnični standard v stanovanjskih enotah¹¹.

⁷ Ravnateljica je opozorila na posebej zaskrbljujoče dejstvo, da v zadnjem času v večinskih šolah vse pogosteje zaznavajo odklanjanje zavodskih otrok, ki zaradi vedenjskih, osebnostnih in čustvenih težav odstopajo od vrstnikov. Proti takemu ravnanju si prizadeva s pozivanjem k sodelovanju in k dialogu s šolami, ki jih obiskujejo zavodski otroci.

⁸ Na osnovi vpogleda v tri naključno izbrane dosjeje mladostnikov ugotovljamo, da je bil izdelan individualni načrt, in sicer interdisciplinarno utemeljen, z navedenimi konkretnimi aktivnostmi za mladostnika, s poudarki na »močnih področjih« kot temeljih za možno nadgradnjo osebnostnega razvoja in z razvidno realizacijo procesa.

⁹ Zavod organizira za mladostnike številne interesne in prostočasne aktivnosti ter bivanje izven zavoda v času šolskih počitnic. Na ravni zavoda imajo organizirano planinsko - pohodniško dejavnost v sodelovanju s planinskim društvom Kranj. Poleg tega so organizirane športne aktivnosti: košarka, nogomet, plavanje, smučanje, kolesarjenje, rolanje. Interesne dejavnosti nato organizira še vsaka stanovanjska skupina sama: likovno dejavnost, kuharstvo, literarno dejavnost, računalniško, kinološko. Znotraj stanovanjskih skupin organizirajo tudi izlete, obiske kulturnih dogodkov in kinematografov, obdaritve in praznovanja, ustvarjalne delavnice. Dejavnosti so organizirane po načelih doživljajske pedagogike. Aktivnosti se udeležijo vsi mladostniki, ne glede na svoj učni uspeh.

¹⁰ Mladostniki izhajajo iz neurejenih družin, kar posledično pomeni, da je tudi sodelovanje s starši oteženo, a je kljub temu izjemno pomembno. Zavod pripravi okvirni načrt sodelovanja s starši že ob sprejemu mladostnika. Načrt vsebuje dogovor, kolikokrat in kdaj se bodo srečevali ter kako si bodo izmenjevali sprotne informacije. Dogovor vsebuje tudi strukturo in vsebino preživljanja časa doma, pa tudi načrtovanje preživljanja vikendov, praznikov in počitnic doma.

¹¹ Sobe mladostnikov in sanitarni prostori so v nadstropju. Vse sobe, tudi triposteljne, so opremljene z zadostnim številom omar, pisalnih miz in stolov, tako, da ima vsak mladostnik svoj kotiček za učenje ali branje.

DPM: priporočamo, da individualni načrt podpiše tudi mladostnik, saj ocenjujemo, da bi bila s tem mladostniku naložena večja pomembnost in odgovornost za njegovo realizacijo.

DPM: pri pregledu letnih delovnih načrtov smo opazili, da so pripravljene dokaj neenotno. Menimo, da je spoštovanje splošnih moralnih načel primerno in da vključuje vse, kar zahteva deset božjih zapovedi¹². Sicer ima zavod tudi LDN na nivoju zavoda, tako da se nekatera poglavja podvajajo, kar je po mnenju nepotrebno. Priporočamo, da zavod razmisli o oblikovanju in zapisu vsaj minimalnih skupnih vrednot, hišnega reda in pravil na nivoju zavoda ter jih objavi tudi na svoji spletni strani.

DPM: priporočamo, da bi strokovni delavci razmislili, na kakšen način bi gradivo¹³ dopolnili še s poglavjem "Kako pri nas rešujemo morebitne spore".

DPM: neformaliziranost pritožbenih poti in reševanja kršitev hišnega reda¹⁴ je po našem mnenju lahko sicer pozitivno, saj doprinese h krepitvi medsebojnega zaupanja in spoštovanja. Vendar pa neformalizacija pritožbenih možnosti in poti ter vzgojnega ukrepanja lahko pomeni različno in s tem neenotno odzivanje in ukrepanje vzgojnega osebja ob tovrstnih dogodkih. Zato se kljub morebitnim pomislekom zavzemamo za oblikovanje bolj jasnih in nedvoumih pravil za te primere, vključno z dovoljenim ukrepanjem oziroma sankcioniranjem morebitnih kršitev. K pripravi takšnih pravil naj pritegnejo tudi mladostnike.

¹² Vrednote, hišni red in pravila so sestavni del LDN za vsako stanovanjsko skupino posebej. LDN tako za nekatere skupine vsebujejo vizijo, cilje, vrednote, vizijo in pravila (na primer LDN stanovanjske skupine Kranj), za druge skupine pa zgolj vizijo in pravila (na primer pri stanovanjski skupini Črnava) ali pa zgolj dnevni red in hišni red (stanovanjska skupina Mlaka). Stanovanjska skupina Mlaka med vrednotami poudarja poleg ravnanja v skladu s splošnimi moralnimi načeli tudi ravnanje v skladu z desetimi božjimi zapovedmi.

¹³ Pravice mladostnikov niso nikjer eksplicitno zapisane. Osnovne dolžnosti so sestavni del letnega delovnega načrta za vsako stanovanjsko skupino za vsako šolsko leto posebej. Prav tako je v publikaciji za šolsko leto 2010/2011 med pogoji za vključitev v stanovanjsko skupino ter med razlogi za prekinitve bivanja zapisanih tudi nekaj mladostnikovih dolžnosti. Publikacijo prejmejo mladostniki ob sprejemu in je uradni dokument zavoda.

¹⁴ Pritožbe mladostnikov zavodu se rešuje ustno in neposredno v odnosu.

DPM: predlagamo, da socialno-pedagoška stroka prouči možnosti za pripravo smernic za izdelavo vzgojnega načrta (kot je predviden za osnovne šole v skladu z Zakonom o osnovni šoli) ter iz njega izhajajoča pravila bivanja v zavodu, vključno s pritožbenimi možnostmi in potmi.

MŠŠ: Na Kolegiju Direktorata za vrtce in osnovno šolstvo, ki bo predvidoma konec avgusta, bomo obravnavali celotno poročilo in se opredelili do nekaterih predlogov, ki ste jih izpostavili v poročilu - predvsem glede smernic za izdelavo vzgojnega načrta in s tem pravil bivanja v zavodih za otroke s posebnimi potrebami. [v dodatnem odgovoru pa je MŠŠ nato sporočilo še sledeče:] Kot obljubljeno, sporočamo, da smo celotno poročilo obravnavali na Kolegiju Sektorja za osnovno šolstvo in se strinjali, da podpiramo vaše ugotovitve. Pobudo za izdelavo smernic za vzgojni načrt v vzgojnem zavodu in s tem jasnejših pravil bivanja v zavodu bomo predstavili na naslednjem aktivu ravnateljev vzgojnih zavodov.

DPM: priporočamo, da zavod pripravi in organizira za mladostnike, pa tudi za starše, svojce ali rejnike sistematično izobraževanje¹⁵ o tveganih načinih življenja, o posledicah uživanja drog, alkohola in kajenja, o možnih izhodih iz zasvojenosti ter o preprečevanju različnih okužb z nevarnimi virusi. Takšni preventivni programi naj bodo prilagojeni za posamezne starostne skupine (mlajši mladostniki, starejši mladostniki, odrasle osebe).

DPM: glede na dejstvo, da so državne institucije (kar zavod tudi je!) opremljene z napisi, priporočamo, da primerno opremi¹⁶ posamezne lokacije tudi z majhnimi napisi: Vzgojni zavod Kranj.

MŠŠ nam je v odgovoru sporočilo, da se našim ugotovitvam, da se ravnateljica in drugi delavci trudijo delovati v korist mladostnikov, lahko utemeljeno pridružijo.

¹⁵ S kajenjem nimajo posebnih problemov. Kajenje je v stanovanjskih skupinah in njihovi neposredni okolici prepovedano. Mladostnik, ki kadi, se oddalji od objekta. Z alkoholom in drogami nimajo večjih težav, posamični problem v zvezi s tem se pojavi le občasno.

¹⁶ Vsaka stanovanjska skupina biva v individualni hiši, ena pa v stanovanjskem bloku, sredi urbanih naselij. Navzven ne dajejo vtisa institucionalnega življenja. Kot državna institucija imajo na pročelju posamezne hiše obešeno zastavo, kar po mnenju osebja na teh lokacijah ne deluje stigmatizirajoče. Okolica otroke in mladostnike sprejema dobro in večjih težav v komunikacijah nimajo.